

WOJCIECH J. CYNARSKI
KAZIMIERZ OBODYŃSKI

Uniwersytet Rzeszowski

ARTUR LITWINIUK

Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego
w Białej Podlaskiej

MIEDZY TURYSTYKĄ A ETNOGRAFIĄ – STUDIUM PRZYPADKU STANISŁAWA FLISA

Studium rozpoczyna się od wprowadzenia teoretycznego. Autorzy wskazują na konieczność zastosowania ujęcia systemowego teorii turystyki i perspektywy antropologicznej. Naświetlają też fenomen turystyki krajoznawczej i edukacyjnej na terenach nieurbanizowanych, głównie na przykładzie turystyki wiejskiej i leśnej ubogich terenów Polski południowo-wschodniej i Euroregionu Karpackiego.

Ilustracją dla analiz teoretycznych jest studium przypadku Stanisława Flisa: inżyniera, samorodnego etnografa i przewodnika turystycznego. Analiza zapisków i ilustracji jego książki-monografii rodu i majątku rodzinnego w Kamionce, jest źródłem i podstawą do analitycznej refleksji i interpretacji.

Perspektywa teoretyczna

Rozliczni autorzy wskazują na pewną ogólną „teorię turystyki” [1; 9, s. 9–16]. Nie zawsze jednak określają jednoznacznie przesłanki teoretyczne i perspektywę naukową lub tzw. paradygmaty. Dotyczy to całościowego lub redukcjonistycznego rozumienia świata i człowieka, wyboru skali wartości etc. Badacze są jedynie ogólnie zgodni, że turystyka wymaga badań i interpretacji w perspektywie inter- lub multidyscyplinarnej.

Jak wskazuje Tadeusz Chudoba [2, s. 15], teoria turystyki jest przydatna dla naukowej interpretacji zagadnień: 1) organizacji turystyki, 2) uprawiania turystyki, 3) świadczenia usług w tej dziedzinie, 4) tworzenia bazy materialnej turystyki. W jego ujęciu teoria turystyki ma się zajmować całym systemem funkcjonowania tej branży. W mniejszym zaś stopniu podejście systemowe dotyczy tu systemowej metodologii badań.

Z kolei spojrzenie innych badaczy jest systemowe tylko częściowo, w ramach ich obszaru zainteresowań badawczych. Dotyczy to przykładowo

T. Mulesa [10], który ujmuje problemy turystyki i naukowej nad nią refleksji w perspektywie procesu globalizacji i ekonomicznych uwarunkowań funkcjonowania tej branży.

Zarówno wieloaspektowy i wielowymiarowy charakter turystyki, jak też jej uwarunkowania globalne jako dziedziny ludzkiej aktywności, wskazują na konieczność zastosowania ujęć całościowych i systemowych. Na przykład systemowa analiza potrzeb turysty musi uwzględniać także takie, ukryte czynniki zainteresowania alternatywnymi ofertami, jak dotyczy to poszukiwania przez turystę rytuału lub realizacji jego innych jeszcze archetypowych potrzeb odnoszących się do otoczenia miejsca pobytu, potrzeby samorealizacyjne, sakralne, duchowe [13; 14; 16]. W centrum owych wieloaspektowych analiz pozostawać musi człowiek, w szczególności osoba turysty, relacja dialogu między gościem-turystą a gospodarzem i antropologiczna refleksja o szeregu kwestii etycznych, kulturowych i ekologicznych [4].

Ogólna teoria turystyki w ujęciu Trávisa Smitha odnosi się zarówno do percepcji wzrokowej (*seeing*), kupowania, jedzenia, aktywności (*doing*), jak też do spotkań (*meeting*) i uczenia się [17]. Jedną z definicji turystyki sformułowana jest następująco: „Turystyka, w ujęciu bio-społecznym, to zespół zjawisk, które pozostają pod wpływem stosunków natury bio-kulturowej, jakie z racji istnienia potrzeb osób związanych z funkcjonowaniem turystyki i warunków do zaspokojenia tych potrzeb zachodzą między tymi osobami a obszarem o walorach turystycznych oraz wewnątrz elementów układu” [2, s. 106].

Turystyka krajoznawcza i edukacyjna na terenach niezurbanizowanych

Pojęcie i formy turystyki wiejskiej określić można w sposób następujący: Turystyka wiejska, czyli różne formy ruchu turystycznego realizowane na terenach wiejskich, jest jedną z form turystyki alternatywnej, będącej protestem przeciwko masowemu, silnie skomercjalizowanym formom wypoczynku. W czystej formie powinna być: 1) zlokalizowana na terenach wiejskich; 2) tworzona na bazie charakterystycznych dla wsi właściwości, np. jednoczesnego kontaktu z przyrodą i kulturą, tradycjami i zwyczajami; 3) wiejska w skali, to znaczy organizowana na małą skalę; 4) rozwijająca się w sposób zrównoważony; 5) oddająca klimat wiejskiego środowiska, kultury i historii [21, s. 99].

Idea turystyki wiejskiej jest zbliżona do koncepcji turystyki zrównoważonej lub eko-turystyki, podtrzymującej ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność odwiedzanych przez turystów terenów i zachowującej zasady naturalne i kulturowe tych obszarów [6; 24]. Podstawową formą turystyki wiejskiej jest agroturystyka. Turystyka taka jest zwłaszcza szansą rozwoju dla terenów zapóźnionych gospodarczo (brak rozwiniętego przemysłu lub

sfery usług, duże bezrobocie). Ponadto wiąże się z turystyką leśną, gdzie jedną z ważniejszych atrakcji jest otoczenie dziewiczej natury, coraz większa rzadkość w krajach wyżej rozwiniętych. O zagospodarowaniu przestrzeni leśnej wypowiadał się m.in. Hans Jagemann [8] z Rady Europy, wskazując na konieczność przestrzegania zasad zrównoważonego rozwoju. Toteż obszary leśne chronione są (jako część dziedzictwa narodowego) przed dewastacją systemem regulacji prawnych.

Turystyka wiejska i leśna wykorzystuje bogactwo walorów krajobrazowych [18]. Kontaktom ze światem przyrody sprzyja tu wysiłek własny; dotyczy to szlaków pieszych, rowerowych lub konnych. W szczególności oferta turystyki i rekreacji konnej stanowi wartościowe uzupełnienie agroturystyki i turystyki leśnej; dotyczy to obszarów Euroregionu Karpaty [15; 23].

Lucjan Tuross pisze o „małej ojczyźnie”, będącej miejscem i pomnikiem lokalnej historii indywidualnej i zbiorowej, oraz o roli wycieczek w wychowaniu do zrozumienia i pielęgnowania tożsamości kulturowej człowieka. Zagadnienie to zawiera się w koncepcji turystyki edukacyjnej i krajoznawczej [20, s. 168–173]. Jest przy tym niezwykle pomocne w wyjaśnieniu fenomenu turysty, etnografa i przewodnika, o czym będzie w dalszej części. Tak więc turystyka krajoznawcza posiada ważny wymiar autokreacyjny, służy samookucacji i samowychowaniu. Tuross [19, s. 210–211] wprowadza też pojęcie „andragogika turystyki”, zwracając uwagę na wpływ turystycznych wypraw na zdobywanie wiedzy (także samopoznanie) i kształtowanie osobowości człowieka dorosłego. Dochodzi do tego dość istotna rola turystyki w kształtowaniu radości życia [19, s. 174–182].

W przypadku turystyki kulturowej niezwykle trafne wydaje się umieszczenie w centrum atrakcyjności tego rodzaju aktywności turystycznej: informacji i edukacji [11, s. 8–9]. Zdobywanie wiedzy, realizacja potrzeb poznawczych jest tutaj motywem podstawowym. Wskazania Munstersa są więc ogólnie zgodne z tezami Turossa.

W przypadku opracowań o turystyce na terenach niezurbanizowanych Euroregionu Karpackiego badacze zwracają uwagę zarówno na walory przyrodnicze i kulturowe tego obszaru. W szczególności na walory etnograficzne oferty turystycznej zwracają uwagę badacze obszaru ukraińskiej części tego regionu [12], jak też jego polskiej części [22]. Czy nie jest to efekt przywiązania do korzeni kulturowych, narodowych, religii, patriotyzmu i patriotyzmu lokalnego, sentymentu i specyficznego romantyzmu? Turysta, wędrowiec lub pielgrzym znajduje tu stare wiejskie chaty i sprzęty, kaplice i świątynie, ludowe stroje, szereg obrazów o wymiarze symbolicznym i archetypowym [3].

Oprócz świadomych wyborów człowieka, także motywowanych światopoglądowo, politycznie, będących jego wyborami moralnymi, pozostaje sfera działań nie do końca uświadomionych. Może to dotyczyć archetypowej potrzeby wędrówki i odnajdywania miejsc wyjątkowych, poniekąd świętych.

W tej samej systemowej perspektywie analizować można eskapistyczny wymiar turystyki wiejskiej, która daje możliwość ucieczki od życiowej codzienności [5].

Studium przypadku Stanisława Flisa

Stanisław Flis jest postacią barwną, człowiekiem aktywnym i twórczym o dużej energii, ambicji i wyobraźni. W swej monografii: *Niech czas nie zaciemi lub niepamięć. Rzecz o ludziach i ziemi*, która stanowi podstawę przytoczonej tu analizy, opisuje rodzinną miejscowość, jaką jest Kamionka koło Sędziszowa Małopolskiego. Stronę tytułową podpisał swym nazwiskiem dodając wyjaśnienie: Obywatel Ziemski [7]. Tak więc od pierwszej strony książki zaznacza swoją identyfikację z tradycją dworską, szlachecką.

Stanisław Marian Flis urodził się 8 września 1948 roku w Kamionce. W swej książce nie pisze wprost o sobie, lecz o historii swego rodu i wydarzeniach mających miejsce w pobliskiej okolicy. Jak znajdujemy we wstępnym wprowadzeniu *Od Wydawcy* (s. 10): „z wykształcenia inżynier, z zamiłowania turysta pieszy i »badacz dnia wczorajszego«, jest, jak to mówią, nieodrodnym synem tego skrawka Polski. Cały wolny czas poświęca swojej pasji: wędruje, fotografuje i rozmawia z mieszkańcami obszaru południowo-wschodniej Polski” O nim samym dowiadujemy się dopiero pośrednio, z przytoczonych w aneksie: 155 zdjęć ludzi, zdarzeń i dokumentów.

Autor monografii pisze, że dwór szlachecki był ostoją polskości i kultury, zwłaszcza w czasach zaborów (s. 42). Jego etnograficzne i historyczne zainteresowania idą w tym właśnie kierunku, tradycji narodowych, etosu żołnierskiego, związku kultury ludowej z katolicyzmem. Wynika z tego także osobiste zaangażowanie Flisa w działalność organizacji patriotycznych (jak „Strzelec”) i aktywność w samorządzie Rzeszowa. Z ramienia jednej z prawicowych partii był radnym miasta Rzeszowa i pracował w Komisjach: Ekonomiczno-Budżetowej oraz Kultury, Sportu i Rekreacji.

Nieprzypadkowa jest sympatia tegoż etnografa-hobbisty do harcerstwa, jako organizacji wychowawczej. Podaje, że od 19 lipca do 9 sierpnia 1929 r. piętnastu harcerzy przebywało na obozie w Kamionce. Była to drużyna z Ropczyc. „Trzytygodniowy pobyt, spanie w szałasach, niewygody, przyczyniły się do harcerskiego wyrobienia. Obozowy czas wypełniały takie zajęcia jak gry harcerskie, pływanie na łódkach, kąpiele, nauka sygnalizacji i udział w polowaniu na dziki. Poza tym (było to) organizowanie ognisk dla ludności i pomoc przy urządzaniu festynu” [7, s. 60–61]. Po wojnie harcerze wrócili tu dopiero w latach 1960-tych.

Liczne zdjęcia ilustrujące monografię posiadają wartość autonomiczną, faktograficzną i artystyczną. Można je podzielić na kilka kategorii: 1) Katolickie kościoły, kapliczki, groby (materialne świadectwa kultury chrześci-

jańskiej); 2) Dwory, domy, inne budynki (zabytki architektury nie zaliczanej do sfery *sacrum*); 3) Zdjęcia polskich oficerów i żołnierzy (żywy etos żołnierski i wątki patriotyczne); 4) Zdjęcia rodzinne i z lat studenckich autora (obrazki z życia codziennego lub bardziej wyjątkowych wydarzeń); 5) Kopie dokumentów XIX i XX-wiecznych; 6) Krajobrazy (pobliskie okolice, „mała ojczyzna”); 7) Uroczystości religijne, patriotyczne (nieprzypadkowy wybór, wskazujący na poglądy autora); 8) Rajdy harcerskie i wycieczki górskie lub krajoznawcze (pamiętki z wycieczek, jako wielkiej pasji autora książki).

Jakie natomiast własne dokumenty prezentuje przedstawiany tu miłośnik turystyki krajoznawczej? Są to w pierwszej kolejności dokumenty potwierdzające jego kompetencje zawodowe. Dowiadujemy się w ten sposób, że uzyskał dyplom inżyniera elektryka na WSI w Rzeszowie, 19.06.1972. Następnie ukończył studium podyplomowe, Politechnika Śląska w Gliwicach, 28.10.1976. Równolegle uzyskuje instytucjonalne potwierdzenie kompetencji wynikających z życiowego hobby. Zostaje instruktorem kształcenia kadr PTTK, Warszawa, 27.02.1980. Zdobywa uprawnienia budowlane, wydane przez Urząd Wojewódzki w Rzeszowie, 3.12.1981. Kończy kurs kosztorysowania robót, Rzeszów, 20.05.1982.

30.05.1990 został wykładowcą PTTK w Rzeszowie. W następnym roku ukończył zorganizowany na Politechnice Rzeszowskiej kurs biznesu. Od Leszka Moczulskiego otrzymał mianowanie na stopień porucznika ZS „Strzelec” (Warszawa, 5.08.1994). Dwa lata później uzyskał Certyfikat Auditora Wewnętrznego w Przedsiębiorstwie, a następnie tytuł: Auditor Systemu Zarządzania Środowiskowego (Warszawa, 20.03.1998). Także w Warszawie ukończył kurs inspektorów nadzoru budowlanego (30.10.1998). W efekcie dalszego doskonalenia zawodowego zdobył Świadectwo kursu Auditów Wewnętrznych Zarządzania BHP (Warszawa, 1999).

Ostatnie lata poświęca w większym stopniu samorealizacji w dziedzinie turystyki. Zdobywa kolejno: 1) Uprawnienia pilota wycieczek (Rzeszów, 23.03.2000); 2) Uprawnienia przewodnika górskiego klasy I na wszystkie obszary Beskidów (Rzeszów, 24.03.2000); 3) Uprawnienia przewodnika terenowego na obszar województwa podkarpackiego (Rzeszów, 24.03.2000); 4) Licencję przewodnika Bieszczadzkiego Parku Narodowego; 5) Legitymację instruktora przewodnictwa PTTK (10.12.2001) oraz 6) Mianowanie na instruktora krajoznawstwa Polski (Warszawa, 16.02.2002).

Konkluzja

Fragment życiorysu Stanisława Flisa potwierdza przytoczone w studium koncepcje i teorie krajoznawstwa „małych ojczyzn”, istotnych wymiarów kulturowych i edukacyjnych turystyki i aspektu eskapistycznego (turystyka

jako hobby). Wskazuje także na konieczność stosowania ujęć systemowych, uwzględniania czynników antropologiczno-kulturowych, a zwłaszcza psychologicznych, skali wartości, potrzeb i motywacji.

Inż. Flis jest dobrym przykładem człowieka, którego pasja turystyczna z jednej strony wynika ze światopoglądu i wiedzy, łączy etnografię z turystyką kulturową, i jednocześnie wzbogaca go, przyczynia się do jego samorealizacji.

Bibliografia

1. Boyer M., *Le Tourisme*, Seuil, Paris 1972.
2. Chudoba T., *Wprowadzenie do teorii turystyki*, AWF, Warszawa 1998.
3. Cynarski W. J., *Rozdział 4. Ikony i archetypy w turystyce krajoznawczej*, (w:) B. Sawicki, J. Bergier (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, PWSZ, Biała Podlaska 2005.
4. Cynarski W. J., *W kierunku antropologii turystyki*, (w:) A. Andrusiewicz (red.), „Polska i jej wschodni sąsiedzi. Studia Wschodnioznawcze”, UR, Rzeszów 2006.
5. Cynarski W. J., Obodyński K., *Eskapizm agroturystyczny w świetle systemowej teorii turystyki*, (w:) M. Jalinik (red.), *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*, EkoPress, Białystok 2006.
6. Fennell D. A., *Ecotourism: An Introduction*, Routledge, London 1999.
7. Flis S., *Niech czas nie zaćmi lub niepamięć. Rzecz o ludziach i ziemi*, Koraw, Rzeszów 2004.
8. Jagemann H., *Sport i rekreacja w koncepcji zrównoważonego rozwoju*, (w:) K. Pieńkos (red.), *Problemy zrównoważonego rozwoju turystyki, rekreacji i sportu w lasach*, AWF, Warszawa 2004.
9. Łobożewicz T., Bieńczyk G., *Podstawy turystyki*, WSE, Warszawa 2001.
10. Mules T., *Globalization and the Economic Impact of Tourism*, (in:) B. Faulkner (ed.), *Tourism in the 21st Century. Lessons from Experience*, Continuum, London-New York 2001.
11. Munsters W., *Culture & tourism: merely a marriage of convenience?*, Inaugural speech in the Centre of Expertise for Cultural Tourism, Zuyd University, Maastricht 2004.
12. Mytskan B., Malaniuk T., Gorishevsky P., Gumeniuk G., Shyian B., *Tourist resources of Precarpathian Region*, (in:) K. Obodyński, W. J. Cynarski (eds.), *International Dialogue: Global, European, National and Multicultural Dimensions of Tourism*, European Academy for the Carpathian Euroregion (EACE), Rzeszów 2005.
13. Obodyński K., Cynarski W. J., *System paradigm of the theory of tourism*, (in:) W. J. Cynarski, K. Obodyński (eds.), *Tourism and Recreation in the Process of European Integration*, PTNKF, Rzeszów 2004.

14. Obodyński K., Cynarski W. J., *The theory of tourism in system formulation*, (in:) J. Kosiewicz (ed.), *Environmental Differentiations of Tourism*, Economical and Technical College, BK, Legionowo 2006.

15. Obodyński K., Cynarski W. J., *Agrotourism versus horse recreation in the Podkarpacie region*, (in:) P. Tsartas, E. Christou, M. Sigala (eds.), *24th EuroCHRIE Congress „In search of excellence for tomorrow's tourism, travel and hospitality” Proceedings*, Thessaloniki (CD-ROM) 2006.

16. Obodyński K., Cynarski W. J., *Teoria turystyki w ujęciu systemowym*, (w:) J. Kosiewicz, K. Obodyński (red.), *Turystyka i rekreacja. Wymiary teoretyczne i praktyczne*, UR, Rzeszów 2006.

17. Smith T., *General Theory of Tourism*, www.theworldisnotflat.com/dispatch/ 2005.

18. Smoleński M., *Krajobrazy leśne walorem krajoznawczym turystyki wiejskiej*, (w:) M. Jalinik (red.), *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*, EkoPress, Białystok 2006.

19. Turos L., *Wprowadzenie do wiedzy o turystyce edukacyjnej*, Ypsilon, Warszawa 2001.

20. Turos L., *Autokreacja i turystyka edukacyjna*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej UR” 2005 t. 8, nr 1–2.

21. Wątroba Ł., Krupa J., *Turystyka wiejska jako produkt markowy województwa podkarpackiego*, (w:) A. Nowakowska (red.), *Turystyka międzynarodowa w procesie integracji Europy*, WSPiM, Chrzanów 2004.

22. Woźniak M., *Cultural heritage as an element of shaping tourist product of Polish village*, (in:) K. Obodyński, W. J. Cynarski (eds.), *Regional Tourism versus European Integration and Globalization*, EACE, UR, Rzeszów 2005.

23. Woźniak L., Kuśnierz M., Woźniak M., Herbert J., *The Importance of Ecotourism in the Development of Communities, with Special Regard to Poland*, (in:) W. J. Cynarski, K. Obodyński (red.), *Tourism and Recreation in the Process of European Integration*, Rzeszów 2004.

24. Ziffer K. A., *Ecotourism: The Uneasy Alliance*, Working Paper no. 1, Conservation International, Washington D.C. 1989.